Аннотация

В статье прослежены особенности художественного мышления Ростислава Єндика, влияние средств экспрессионизма на творческую манеру автора.

Ключевые слова: *экспрессионизм, драматизм, духовность, личность.*

Summary

The article traces the features of artistic thinking Rostislav Yendyka, expressionism impact of the creative style of the author.

Keywords: *Expressionism, drama, spirituality, personality.*

Література

1. Єндик Р. В зударі з життям / Ростислав Єндик. – Краків : Українське видавництво, 1940. – 179 с.

2. Єндик Р. Зов землі / Ростислав Єндик. – Краків, 1940. – 160 с.

3. Єндик Р. Жага / Ростислав Єндик. – Мюнхен, 1957. – 301 с.

4. Маланюк Є. Книга спостережень / Євген Маланюк. – К. : Атіка, 1995. – 236 с.

5. Пахаренко В. Українська поетика. Наукове видання / Василь Пахаренко. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2002. – 320 с.

6. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму : монографія / Ярослав Поліщук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 392 с.

7. Черненко О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаника / Олександра Черненко. – Мюнхен : Сучасність, 1986. – 234 с.

8. Шахова К. Експресіонізм : зб. наук. праць / Кіра Шахова. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2005. – С. 11–35.

УДК 821. 161. 2: 82–2

Любов Процюк
(Івано-Франківськ)

«ВЕРТЕП» ЛЮДМИЛИ СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ БАРОКОВОЇ ДРАМАТУРГІЇ

У статті на прикладі драматичного твору «Вертеп» Людмили Старицької-Черняхівської доведено і проаналізовано органічну інкорпорованість творчості авторки в український бароковий контекст. Засобами художнього слова письменниця репрезентує актуальну українську проблематику. П'єси авторки стали свідченням тяглості вітчизняного інтелектуально-культурного дискурсу.

***Ключові слова**: драматичний твір, проблематика, бароко, текст і контекст.*

Драматичні твори Людмили Старицької-Черняхівської нечасто ставали об'єктом літературознавчого дослідження. В останні десятиліття їх фахово інтерпретували Юрій Хорунжий та Інна Чернова. Тож очевидною є потреба подальшого аналізу творчості авторки. Метою статті є аналіз п'єси «Вертеп» авторки в контексті українського бароко.

Людмила Старицька-Черняхівська в своїй творчості використовувала різноманітні способи творення драматичного тексту. Поряд із оригінальними драмами: історичними, соціальними, чи драматичними діями, письменниця зверталася до досвіду інсценізацій, що спонукувало авторку звертатися до барокового контексту літератури. Інсценізація загалом передбачає переробку поетичного чи прозового твору для постановки його на сцені. Відповідно могли зміщуватися акценти в конфліктах, зображенні характерів тощо. Це давало можливість пристосувати до вимог сцени й актуалізувати до потреб часу малопридатний текст, по-новому, відповідно до громадсько-політичних реалій доби, інтерпретувати архаїчний матеріал вертепної чи шкільної драми. Зрештою, яскравим взірцем для письменниці був різноманітний драматургічний досвід її батька, який теж використовував можливості інсценізації та переробки, надаючи «сирому», малочитабельному матеріалу нового естетичного, етичного та громадянського звучання. Іван Франко в статті, присвяченій Михайлові Старицькому, багато уваги надав його талантові створювати цікаві інсценізації [1, с. 263]. Ці здібності перейняла і Людмила Старицька-Черняхівська.

З цього приводу викликає інтерес драма «Вертеп». У цій інсценізації авторка використовує давньоукраїнські вертепні образи як кліше для змалювання героїв тогочасного суспільно-політичного життя. Тобто давня вертепна драма виступає лише оболонкою для нового, актуального на той час змісту без збереження конфлікту й характерів давньої драми, відтак сам твір можна назвати політичною сатирою

У Людмили Старицької-Черняхівської є ще одна схожої природи інсценізація – драма «Милость Божа». Вона є переробкою однойменного твору давньоукраїнської літератури. Услід за автором барокового оригіналу письменниця ідеалізує добу Хмельниччини, котра виступає у цій стилізації золотим віком української державності. Спостерігаємо не лише глибоке знання письменницею барокового літературного стилю, а й актуальне національно-політичне спрямування її п'єс.

Своїй маловідомій сатиричній п'єсі «Вертеп» Людмила Старицька-Черняхівська дає піджанрову авторську дефініцію – «старинна містерія на

нові теми». Письменниця використовує елементи поетики традиційної вертепної драми, однак не первісного вертепу, де дія відбувається в двоповерховій «скрині», відкритій з одного боку для глядачів, де на верхньому ярусі розігруються сюжети релігійного характеру, на нижньому – побутові інтермедії [2, с. 112], а вертепу XIX ст., коли ляльок заступили живі вертепники. Відтак у «Вертепі» вже немає двоповерховості, точніше, перевага надається інтермедійності вертепної драми, не акцентується на її біблійній частині. Письменниця надає власній переробці максимальних політичних алюзій із тогочасною добою. Юрій Хорунжий відзначає: «Гостро сатирична п'єса присвячена «політичним битвам» 1906 року в російській Думі. На той час вони були в центрі уваги громадськості. Серед думців – й українські депутати, які ставили питання автономії, українського слова й аграрної реформи [3, с. 11]».

Цю міні-п'єсу, що складається лише із двох частин, цілком можна назвати політичною сатирою, адже під вертепними костюмами замасковані як тогочасні імперські політичні діячі: Столипін, «він фігурує як Стовп, на глиняних ніжках, а під царем Іродом, очевидно, треба було розуміти самодержця російського Миколу II [4, с. 11]», так і представники різних тогочасних політичних партій, зокрема шовіністичних союзів (п'єса була надрукована у 1907 році в газеті «Рада» під псевдонімом Старенька Муха після горезвісних чорносотенних погромів і шовіністичного розгулу). Драматург використовує абревіатуру «И.Р.Л» («истинно русские люди»), дотепно пародіюючи екстремістські устремління чорносотенців:

Вперед, ребятушки не трусь!
Мы распиналися за Русь [5, с. 205].

Також у політичній сатирі автор зображує «правих» і «лівих» (гадаємо, що ці дефініції потребують спеціальних історичних екскурсів у тогочасну добу). Розв'язка твору наступає тоді, коли Сатана – персоніфікований образ імперського зла – забирає інакомислячих: «Гуртом! Гуртом! В Лукьяновский народный дом!» [6, с. 207]. Останній топос виступає в п'єсі символом Лук'яніської тюрми.

Під вертепними масками драматург показує різноманітні суспільні прошарки – селян, перекупок, акторів; диференційованими штрихами змальовує специфіку їхніх проблем і турбот. Символічна Лук'янівка уособлює безправ'я та антидемократичність імперського російського уряду.

Своєрідного колориту вертепній стилізації додає тримовність, адже драматург використовує російську, українську та стилізовану книжну українську мови.

Невеличка п'єса «Вертеп» є цікавим взірцем гострої політичної сатири, що додає ще один істотний штрих до тематичного та жанрового розмаїття драматургії Людмили Старицької-Черняхівської. Інсценізацією

її можна назвати умовно, адже авторка запозичає з вертепних драм лише імена, надаючи героям власних специфічних характеристик. Тобто ці герої відмінні від героїв вертепу, адже образи Ірода, Сатани тощо необхідні для показу тогочасного політичного життя, а не для ознайомлення реципієнта із вертепною драмою загалом.

Щодо конфлікту драми, то тут спостерігаємо випадок, коли він практично відсутній. Обмеженість проблемно-тематичним аспектом (гостра політична сатира) і рамками інсценізації не дозволили належним чином розробити сюжет і виписати характери, відтак конфлікт на сюжетно-подієвому й образно-струтурному рівнях практично неможливо простежити. Єдине, що відрізняє п'єсу-інсценізацію від першоджерела, – надання старим образам нового символічного звучання, що само по собі не впливає на конфліктотворення.

Показ героїв у дії ще не забезпечує гостроти конфлікту. Це пояснюється надмірною зосередженістю не на виявах неузгодженостей життя, з'ясування їх причин, а на демонстрації тогочасних суспільних шарів і політичної верхівки. Також ці герої показані не через вчинки, дію, а через мову, тобто діалоги, адже вони відомі реципієнтові ще до початку драми, він сам може дати їм характеристику, тотожну з драматичним дійством. Обрані герої не стають характерами, немає їхнього внутрішнього розвитку чи деградації, оскільки прототипами стають реальні історичні постаті, яким змінено лише імена. Водночас реципієнт знає, про кого йдеться завдяки мові персонажів.

Юрій Лотман зазначав, що взаємодія тексту й аудиторії можлива лише при наявності певної спільної пам'яті, при чому текст може бути зверненим до будь-якого адресата, а також до окремого, в процесі чого відбувається «складна гра позиціями [7, с. 87-88]». У «Вертепі» спостерігаємо другий випадок, коли текст звернений до аудиторії, обмеженої чітким просторово-темпоральним колом. Адже ця політична сатира була важлива й актуальна лише для певного часу й для певного географічного простору. Її розуміння включало абсолютну тотожність текстової пам'яті й пам'яті реципієнта. Відповідно зміна одного з компонентів у процесі текстового руху призводила до послаблення, зменшення ролі самого твору. Виходячи з цього, відсутність складного драматичного конфлікту пояснюється ще й тим, що мета «Вертепу» зводилася до впізнавання у вертепних героях та їхніх діях тогочасних суспільних подій та діячів, про що свідчить і підзаголовок – «старинна містерія на нові теми». Таким чином маємо переробку не прозового чи поетичного тексту в драматичну форму, а драматичного в драматичний, коли в стару форму вкладається новий символічний зміст, що дотичне до бурлескно-травестійної традиції.

Звернення Людмили Старицької-Черняхівської до бароко й елементів бурлеску є типовим для народницького дискурсу, глибинна мета якого – артикуляція етнічної ідентичності й унікальності, закріплення цінностей романтико-народницької ідеології [8, с. 55].

П'єса «Вертеп» становить політичну сатиру, орієнтовану на сучасність, тому беруться готові персонажі (реальні постаті) з метою не показу їхніх вчинків, а лише їхнього сатиричного змалювання.

Аннотация

В статье посредством анализа драматического произведения Людмилы Старицкой-Черняхивской «Вертеп» доказывается и анализируется органическая инкорпорированность автора в украинский контекст барокко. Художественным словом писательница представляет актуальную украинскую проблематику. Произведения автора стали частью интеллектуально-культурного сопротивления нации.

Ключевые слова: *драматическое произведение, проблематика, барокко, текст, контекст.*

Summary

The article analyses the Lyudmyla Starytska-Chernyakhivska's drama works «Vertep» («Nativity») and proves the organic place of the author in the Ukrainian baroque context. The writer describes the national problematics. The Lyudmyla Starytska-Chernyakhivska's works became the part of cultural and intellectual struggle in Ukraine.

Key words: *drama works, problematics, baroque, text, context.*

Література

1. Франко І. Я. Михайло П[етрович] Старицький / І. Я. Франко // Франко І. Я. Зібрання творів : У 50 т. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 33: Літературно-критичні праці (1900–1902). – С. 237–277.
2. Літературознавчий словник-довідник ; [упор. Р. Гром'як та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
3. Хорунжий Ю. М. Людмила Старицька Черняхівська / Ю. М. Хорунжий // Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари; вступ. стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого. – К. : Наукова думка, 2000. – С. 5–34.
4. Там само.
5. Старицька-Черняхівська Л. М. Вертеп. Старинна містерія на нові теми / Людмила Старицька-Черняхівська // Зона. – 2001. – №15. – С. 205–207.
6. Там само.
7. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.

8. Гундорова Т. Тенденції розвитку художнього мислення (початок ХХ століття) / Т. Гундорова, Н. Шумило // Слово і час. – 1993. – № 1. – С. 55–66.

9. Речка А. М. Особливості композиції «драми для читання» / А. М. Речка // Дивослово. – 2002. – № 5. – С. 8–11.

УДК: 82.0 – 312.1:364.122.5

Світлана Білокінь
(Донецьк)

АВТОР ТА ГЕРОЙ ЯК УЧАСНИКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ГРИ (на матеріалі української інтелектуальної романістики ХХ століття)

Стаття присвячена аналізу стосунків автора та героя як учасників інтелектуальної гри. Розглянуто особливості діалогу автора та героя в українському інтелектуальному романі 20-х років ХХ століття. З'ясовано, що творча активність автора-творця, спрямована на героя, кінцевою своєю метою має певний вплив на читача.

Ключові слова: *автор, герой, автор-творець, інтелектуальна гра, інтелектуальна проза.*

У сучасному українському літературознавстві проблема стосунків автора та героя в теоретичному плані практично не вивчена. Однак ця проблема є актуальною для літературознавчої науки ХХ століття. Як відомо, першим вітчизняним науковцем, який ґрунтовно проаналізував усю складність зазначеного питання був М. Бахтін. Його епохальна праця «Автор та герой в естетичній діяльності» на багато років вперед визначала вектор теоретичних пошуків інших вітчизняних дослідників.

Одним з основних бахтінських постулатів, який визначає специфіку стосунків між автором та героєм у художньому творі є загальна настанова вченого на принципову необхідність естетичного (у жодному разі не побутово-етичного!) ставлення автора до створеного ним героя: «…загальна формула основного естетично продуктивного ставлення автора до героя – ставлення напруженого позазнаходження автора всім моментам героя, просторового, часового, ціннісного і смислового позазнаходження, яке дозволяє зібрати *всього* героя…» [1, с. 41].

М. Бахтін наголошує, що в естетичній події існування художнього твору беруть безпосередню участь автор та його герой, по відношенню до якого автор займає єдино можливу позицію позазнаходження, що дає можливість автору реагувати не на окремі прояви свого героя, а на ціле